

Hvor står vi med Paul Celan?

LAWRENCE NORFOLK

Hvor er det et mørkt århundrede, der har sin digter i Paul Celan. Hvor tilsvarende vanskelig er vejen for dem, der følger efter: Jeg mener Paul Celans læsere, og jeg mener også århundredets overlevende. Vi er alle – stadig – så kvælende tæt på, og det er alt sammen – allerede – så længe siden. Det 20. århundrede møder ligesom sin mest standhaftige digters værk den angiveligt uhildede betragter med mægtige udfordringer. Hvor skal man, helt nøjagtigt, stå for at overskue nedslagtningen af syv millioner mennesker? Hvor skal man sidde for at læse om den?

“Jeg behøver ikke at nævne, hvordan en jødes liv var i krigsårene,” skrev Celan i en biografisk note i 1949, men det var den nødvendighed, der drev ham. Han skrev flere forskellige beretninger om begivenhederne i Czernowitz d. 27. juni 1942. Den sommer blev byens jødiske befolkning, efter ordre fra SS-chefen Otto Ohlendorf, genstand for en række deportationer. De foregik regelmæssigt og udelukkende lørdag aften. Den sidste lørdag i juni søgte Paul tilflugt i en forladt fabriksbygning, eller måske hjemme hos en ven. Det gjorde hans forældre ikke. Da han kom hjem igen den følgende mandag, var hans mor og far væk, og huset var forseglet og tomt. Han hørte “i småbidder” om sine forældres skæbne. Hans far døde af tyfus i en arbejdslejr samme efterår. Hans mor blev skudt som uegnet til arbejde nogle måneder senere. Mere vides ikke med sikkerhed.

Celans værk er kendt (berygnet) for at være vanskeligt og dunkelt. Jeg vil gerne argumentere for nødvendigheden af netop de egenskaber hos en digter, hvis egentlige emne ligger hinsides grænserne for, hvad der kan opfattes, og måske for hvad der kan skildres. Hvor skal man stå? Hvor skal man sidde? Hvad er der at se i et tomt hus? Celans mesterstykke som digter var, at han af alle disse lam-

mende spørgsmål udgravede et, der åbnede muligheder: Hvordan?

Et eksempel:

Kleide die Worthöhlen aus
Mit Pantherhäuten,
Erweitere sie, fellhin und fellher ...

Beklæd ordhulerne
med panterkind
udvid dem, pelshid og pelsdid...
Fra *Fadensonnen* (1968)

Inde i disse ord er en lang historie om deres tidlige brug vokset frem. Billedet af panteren viste sig i et prosadigt, som Celan skrev i Bukarest i 1947. En tysk oversættelse af Celans rumænske originaltekst (“und der silberne Panther zerfleischte die Morgenrote, die auf mich lauerte”) byder på en umulig “sølvpanter” og en ordspillende, lige så umulig “stavelsespanter”. Det er måske tvivlsomt, om Celans germanske modersmål er så vedholdende virksomt under digtets rumænske overflade, at det frembringer så flygtigt et ordspil, men på den anden side betegnede Celan selv sin tid i Bukarest som “Cette belle saison des calembours”. “Hvilken herlig ordspilstid.” Måske kan man høre det fjerne ekko af Celans imellemhed og huleskjul i Paris, hans “entre” og “antre”, i den senere ordhules “Panther”. Her er det skjulet snarere end dets skabning, der formuleres. Rilkes berømte panter, som han iagttog i Jardin des Plantes i Paris i 1903, har kun videregivet sin pels og den bevægelse, der syntes at leve i den: “pelshid og pelsdid”. Også en del af ordhulens mørke stammer fra Rilke, fra “Sort Kat”.

... da, an diesem schwarzen Felle
wird dein stärkstes Schauen aufgelöst

Der, i dette mørke skind
fortaber dit mest
gennemtrængende blik sig

Også disse linier synes at være sivet gennem panterens hud og have tilføjet endnu en dimension af indsugning. Her er intet og ingen synlig. Imperativen fremmaner ikke nogen dramatisk situation. Ingen beder en eller anden om at "udvide" digtets grænser; verbet udruller, snarere end sammentrækker, forhold inde i billedet. Det suspenderer det særlige rum og den særlige tid, som i disse linier er udspondt mellem udadrettet opløsning og indadrettet sammenbrud. Imperativen kan, som man vil erindre, ikke bøjes i tid. Der er ikke noget sted, hvor dette billede kan ske. Der er heller ikke noget "hvornår". Jeg tror slet ikke, at dette billede kan eksistere i tid og rum.

Det er for en gangs skyld lige så dunkelt, som det lyder. Her følger to parafraaser af de ovenstående linier, hvor jeg har forsøgt at eksplicite de hinanden modsigende dimensioner, hvor dette billede kan finde sted.

Tid: "Beklæd nu ordhulerne med det skind, som er taget fra det dyr, som var (og er?) egnet til denne funktion i kraft af, at det har været det dyr, der var indeholdt i det."

Rum: "Beklæd nu ordhulens indre med det ydre af det dyr, der opholder sig i hulen, på en sådan måde at det indvendige vender udad."

For Celan, der kommer senere, er Rilkes negativt kapable spring ind i panterens mørke skind, kun og nødvendigvis udgangspunktet. I dette billede læser jeg en indfoldelse (ikke udfoldelse) af tidligere og nuværende poetiske ressourcer. Digtets veje kan kun strække sig indad. Eller for at sige det på en anden måde: Celans ordhule er – umuligt – bygget indefra. Hvorfor skulle han vælge at konstruere et mørke, der trækker sig sammen omkring ham? Hvorfor skulle han skrive sit digt netop dér, hvor det bryder sammen?

Sådanne spørgsmål kommer for sent. Celan valgte hverken ordhulens snævre grænser eller dets histories forsinkede indvikling. Han var dér, og netop da, af nødvendighed. Hans tilbagevenden var en tilbagevenden til et efterslæt, til et tomt hus, til et indre, i forhold til hvis drama han var og ville vedblive at være en udenforstående. Hvad var der sket?

Paul Celan kunne ikke have aflagt vidnesbyrd om sine forældres skæbne uden at dele denne skæbne. Den formørkede horisont, som de og så mange andre passerede hen over, markerer en grænse for, hvad sanserne kan opfatte. At krydse den var ensbetydende med at dele de fortabtes skæbne. Men ikke at gøre det, var ensbetydende med at overlade de fortabte til deres skæbne. Celans digte placerer sig typisk langs grænselinier: i marginer og på tærskler, i (ikke inde i, i) et dyrs skind. Alle sådanne grænselinier svarer til den sansemæssige og moralske grænse, som han hverken kunne overskride eller trække sig tilbage fra.

Celans digtning er strandet mellem forpligtelserne til at aflægge vidnesbyrd og til at overleve, og den udspiller sig på den snævre linie mellem de to. Billeder af indeklemthed, af at være under pres, forekommer hyppigt. "Sehr eng", sådan opsummerede en beboer livet i ghettoen i Czernowitz. "Meget trangt". Disse begrænsninger modsvares og imødegås af udgravningsmetaforer, som udfolder den forsvindende linie, som Celan befandt sig på. "At skovle!", sådan opsummerede han resten af sine krigsår. På en måde hørte han aldrig op med det. Den "ordhule", som hans digtning udspringer af, er gravet ud af et rum, som ikke havde, og ikke har, nogen dimensioner. Dens vanskelighed passer til dette umulige sted, den dimensionsløse linie, hvor "passende" betyder nødvendig, ærlig og virkelig.

Nødvendig, fordi det allermest uforståelige, netop er det, som det er allermest nødvendigt at forstå. Ærligt, fordi det eneste, der kan træde i stedet for forståelse er forsøget på at forstå. Virkelig, fordi selv om "det, der skete" – det er Celans formulering – trodser vor fattevene, så skete det virkelig.

På dansk ved Thomas Harder